

UCHWAŁA Z DNIA 25 LUTEGO 2002 R.

I KZP 2/2002

W sytuacji, gdy skazany wykonał obowiązki wynikające z istoty kary ograniczenia wolności i pozostałe obowiązki z nią związane, z wyjątkiem obowiązku naprawienia szkody, sąd orzekający na podstawie art. 65 k.k.w. o zamianie tej kary na karę zastępczą przyjmuje za podstawę orzeczenia zakres kary pozostającej jeszcze do wykonania, ustalony w trybie art. 64 k.k.w.

Przewodniczący: sędzia SN S. Zabłocki.

Sędziowie SN: H. Gradzik, P. Kalinowski (sprawozdawca).

Zastępca Prokuratora Generalnego: R. Stefański.

Sąd najwyższy w sprawie Leszka L., po rozpoznaniu, przekazanego na podstawie art. 441 § 1 k.p.k. przez Sąd Okręgowy w K. postanowieniem z dnia 29 listopada 2001 r., zagadnienia prawnego wymagającego zasadniczej wykładni ustawy:

„Czy orzekając o zamianie kary ograniczenia wolności na podstawie art. 65 k.k.w. na karę zastępczą, w sytuacji wykonania przez skazanego całości pracy wskazanej przez sąd i zrealizowania pozostałych obowiązków, łączących się z tą karą przy uchylaniu się skazanego od obowiązku naprawienia szkody (art. 36 § 2 k.k.), sąd może określać rozmiar kary zastępczej w zależności od stopnia realizacji poszczególnych obowiązków?”

u c h w a l i ł udzielić odpowiedzi jak wyżej.

UZASADNIENIE

Wątpliwość przedstawiona do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu powstała na tle następującego stanu faktycznego. Sąd Rejonowy w K. nakazem karnym z dnia 12 listopada 1998 r. w sprawie II K 1965/98 uznał Leszka L. za winnego popełnienia przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. i na podstawie tego przepisu w zw. z art. 34 § 1 i 2 k.k. oraz art. 35 § 1 k.k. wymierzył mu karę 5 miesięcy ograniczenia wolności z obowiązkiem wykonywania nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne w wymiarze 30 godzin w stosunku miesięcznym. Natomiast w oparciu o przepisy art. 36 § 2 k.k. w zw. z art. 72 § 1 pkt 3 k.k. oraz art. 72 § 2 k.k. sąd zobowiązał skazanego do bieżącego łożenia na utrzymanie córek oraz częściowego naprawienia szkody z tytułu zaległych alimentów, poprzez zapłacenie na rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddział w K. kwoty 1.500 zł w terminie roku od daty uprawomocnienia się orzeczenia.

W toku postępowania wykonawczego skazany wykonywał pracę wskazaną przez sąd, natomiast szkodę naprawił jedynie częściowo, tj. do kwoty 500 zł. Postanowieniem z dnia 13 marca 2001 r. Sąd Rejonowy w K. uwzględnił wniosek kuratora i na podstawie art. 65 § 1 i 2 k.k.w. zamienił skazanemu karę 5 miesięcy ograniczenia wolności na 2 miesiące i 15 dni zastępczej kary pozbawienia wolności, przyjmując jeden dzień tej kary za równoważny dwóm dniom kary ograniczenia wolności. W motywach tego rozstrzygnięcia wyrażono pogląd, że brak naprawienia szkody powoduje sytuację, w której nie zostały przez skazanego wykonane wszystkie obowiązki określone w wyroku. W zażaleniu na powyższe postanowienie skazany powołał się na obiektywne trudności wynikające z braku pracy zarobkowej, uniemożliwiającej mu dotychczasowe wykonanie obowiązku naprawienia szkody i wniósł o wyrażenie zgody na spłatę należności w ratach. Rozpoznając wniesiony środek odwoławczy Sąd Okręgowy w K. powziął

wątpliwość co do prawidłowej interpretacji normy art. 65 k.k.w., wyrażoną w przedstawionym pytaniu.

Sąd Najwyższy zważył co następuje:

Na wstępie odnotować trzeba, że sądy procedujące w tej sprawie skoncentrowały swoją uwagę wyłącznie na problematyce związanej z brakiem wykonania obowiązku naprawienia szkody, gdy tymczasem z akt sprawy jednoznacznie wynika, że skazany Leszek L. nie realizował również drugiego z nałożonych nań obowiązków w postaci bieżącego łożenia na utrzymanie córek, o czym świadczą dokumenty. W rzeczywistości zatem stan faktyczny sprawy nie przedstawia się tak, jak to sformułowano w pytaniu, z którego miałyby wynikać, że zrealizowane zostały pozostałe obowiązki łączące się z karą ograniczenia wolności – poza naprawieniem szkody. Jednak z uwagi na to, że przedstawione do rozstrzygnięcia zagadnienie zostało postawione w sposób bardziej abstrakcyjny, ale zachowujący znaczenie z punktu widzenia orzekania w tej konkretnej sprawie, należało dojść do przekonania, że warunki określone w przepisie art. 441 § 1 k.p.k. zostały spełnione.

Z mocy ustawy, do istoty kary ograniczenia wolności należą obowiązki wymienione bezpośrednio w art. 34 § 2 k.k., natomiast obowiązki określone w przepisach art. 72 § 1 pkt 2, 3 lub 5 oraz § 2 k.k., a także dozór sprawowany przez podmioty wymienione w art. 36 § 1 k.k., mają charakter fakultatywny i ich nałożenie na skazanego na karę ograniczenia wolności zależy od uznania sądu. W toku wykonywania kary ograniczenia wolności, obowiązki nałożone w oparciu o przepisy art. 72 § 1 pkt 3 – 8 k.k. oraz dozór kuratora, mogą być – stosownie do dyspozycji przepisu art. 61 § 1 k.k.w. – rozszerzane modyfikowane lub uchylane „jeżeli względy wychowawcze za tym przemawiają”. Także liczba godzin pracy wykonywanej w stosunku miesięcznym może ulec zmniejszeniu, ale nie więcej niż do połowy wyznaczonego czasu pracy.

Jest oczywiste, że realizacja wszystkich nałożonych na skazanego obowiązków prowadzi do uznania kary ograniczenia wolności za wykonaną. Z drugiej strony, brak zastosowania się przez skazanego do któregośkolwiek z ciążących na nim obowiązków wynikających zarówno z art. 34 § 2 k.k., jak i nałożonych w trybie art. 36 § 2 k.k., może zostać zakwalifikowany jako uchylanie się od wykonania kary ograniczenia wolności. Działając na podstawie art. 64 k.k.w. – w przypadku braku wykonania pełnego wymiaru pracy lub innych obowiązków związanych z karą ograniczenia wolności – sąd bada, czy i w jakim zakresie można ją uznać za wykonaną ze względu na osiągnięte cele tej kary. Natomiast ocenę, czy cele kary zostały osiągnięte należy wiązać z tymi celami kary ograniczenia wolności, które wskazane są w przepisie art. 53 k.k.w. Zatem obowiązkiem sądu orzekającego w tym przedmiocie jest zasięgnięcie informacji w zakładzie pracy, w którym była ona wykonywana i od kuratora sądowego dla ustalenia, czy skazany pracował sumiennie, przestrzegał w miejscu pracy porządku i dyscypliny oraz czy przepracowany okres w wystarczającym stopniu ukształtował w nim społecznie pożądane postawy, w szczególności poczucie odpowiedzialności i potrzebę przestrzegania zasad porządku prawnego /por. K. Postulski: Zakres orzekania sądu w postępowaniu wykonawczym (przeгляд postępowań incydentalnych) /w:/ Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny wykonawczy. Krótkie komentarze, z. 10, s. 134. Warszawa 1998/. Podkreślić trzeba, że przepis art. 64 k.k.w. nie stawia żadnych ograniczeń możliwości uznania kary za wykonaną wynikających z zakresu niewykonanej pracy lub niezrealizowanych obowiązków, z wyjątkiem obowiązku naprawienia szkody. W doktrynie treść wyłączenia zawartego w przepisie art. 64 k.k.w. in fine nie jest interpretowana jednolicie. Część autorów jest zdania, że nie istnieje możliwość uznania kary za wykonaną w sytuacji, gdy skazany nie dopełnił obowiązku naprawienia szkody (K. Postulski – tamże s. 133, Z. Hołda, K. Postulski: Kodeks karny wykonawczy. Komen-

tarz. Gdańsk 1998, s. 201). Odmienny pogląd prezentuje natomiast S. Paweła uważając, że również w przypadku braku wykonania w całości lub w części obowiązku naprawienia szkody dopuszczalne jest uznanie kary ograniczenia wolności za wykonaną, a obowiązek ten można egzekwować w drodze postępowania egzekucyjnego w trybie art. 196 k.k.w. (Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz. Warszawa 1999, s. 201). Jednak w uwagach do tego ostatniego przepisu również i ten autor przyznaje, że ciężar wyegzekwowania naprawienia szkody tą drogą spoczywa wyłącznie na uprawnionych podmiotach, a nie na sądzie. Tym samym obowiązek nałożony na skazanego w ramach sankcji karnej, pomimo braku wykonania, przestaje mieć charakter publiczny, co w sumie osłabia całość przytoczonego wywodu.

Zauważyć trzeba również, że pogląd o szczególnym znaczeniu, jakie ustawodawca przywiązywał do obowiązku naprawienia szkody, wydaje się potwierdzać także treść przepisu art. 74 § 2 k.k., stosowanego odpowiednio na gruncie kary ograniczenia wolności (art. 36 § 3 k.k.). Przewidziana tam możliwość zwolnienia od obowiązków związanych z warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolności (odpowiednio karą ograniczenia wolności), również została wyłączona w odniesieniu do obowiązku naprawienia szkody. Wskazuje to na pewną konsekwencję ustawodawcy, który wyraźnie zabrania zwolnienia jedynie od tego obowiązku (art. 74 § 2 k.k. w zw. z art. 36 § 3 k.k.), jak i uznania kary za wykonaną bez wykonania tego obowiązku (art. 64 k.k.w. in fine.).

Powyższe prowadzi do przekonania, że w odniesieniu do obowiązków innych niż naprawienie szkody, ocena sądu orzekającego, czy i w jakim stopniu k.o.w. została wykonana, jest związana jedynie z wymaganiem osiągnięcia celów kary. Zatem brak realizacji tych obowiązków w całej rozciągłości lub tylko w pewnym zakresie, nie jest przeszkodą do uznania k.o.w. za wykonaną – nawet w całości. Sytuacja przedstawia się odmiennie

nie, gdy chodzi o obowiązek naprawienia szkody. Brak jego realizacji do pełnej wysokości określonej w wyroku, zawsze prowadzi do uznania, że k.o.w. – w tej części – nie została wykonana, niezależnie od tego, czy do wyrównania wciąż pozostaje pełna należność, czy też zobowiązanie w jakimś stopniu zostało spełnione. Jednocześnie, dopiero stwierdzenie przez sąd wykonawczy – w oparciu o przepis art. 64 k.k.w. – braku wykonania całości lub części kary, otwiera drogę do rozważenia, czy niewykonanie obowiązku jest wynikiem uchylania się od odbycia k.o.w. i może być podstawą do zastosowania instytucji przewidzianej w przepisie art. 65 k.k.w. Konsekwencją ustalenia, że brak realizacji obowiązków wynikających z art. 34 § 2 k.k. lub nałożonych na podstawie art. 36 § 2 k.k. w zw. z art. 72 § 1 pkt 2, 3 lub 5 oraz § 2 k.k., ma charakter uchylania się od odbywania kary ograniczenia wolności w rozumieniu przepisu art. 65 § 1 k.k.w., jest orzeczenie kary zastępczej – w pierwszej kolejności – grzywny, a gdy jej orzeczenie byłoby niecelowe z uwagi na brak możliwości jej uiszczenia lub ściągnięcia w drodze egzekucji – kary zastępczej pozbawienia wolności. Przed podjęciem decyzji w przedmiocie zamiany kary ograniczenia wolności na karę zastępczą sąd ma obowiązek ustalić, czy uchylanie się od kary ograniczenia wolności i należących do jej istoty obowiązków oraz od innych poleceń nałożonych w związku z jej wykonaniem – jest zawinione przez skazanego, czy też jest następstwem przeszkód niezależnych od niego lub trudnych do przewyciężenia /por. S. Paweła: op. cit., s. 202/. Z ugruntowanego orzecznictwa Sądu Najwyższego wynika bowiem, że uchylaniem się od wykonania kary jest „takie zachowanie skazanego, które jest wyrazem jego negatywnego stosunku do tej kary, czy też nałożonych w związku z nią obowiązków, a więc wynika ze złej woli, nie zaś z innych przyczyn – obiektywnych lub nawet przez niego zawinionych” (uchwała SN z dnia 11 maja 1974 r. IV KRN 19/74, OSNKW 1974, Nr 7-8, poz. 141 z glosą J. Skupińskiego, PiP 1975, z. 7, s. 182: postanowienie SN z dnia 23 lutego

1974 r. IV KRN 17/74, OSNKW 1974, Nr 5, poz. 93, postanowienie SN z dnia 8 października 1976 r. N 13/76, OSNKW 1976, z. 12, poz. 159, uchwała SN z dnia 20 czerwca 1979 r. VI KZP 6/79, OSNKW 1979, z. 9, poz. 89, postanowienie SN z dnia 26 lipca 1980 r. V KRN 146/80, OSNKW 1980, z. 10-11, poz. 82, postanowienie SN z dnia 31 maja 1989 r. V KRN 79/89, OSN PG 1989, z. 12, poz. 122; por. także S. Zimoch: O uchylaniu się od odbywania kary ograniczenia wolności oraz rodzajach kar zastępczych. NP. 1977, z. 2, s. 207).

Obecna regulacja prawna, zawarta w art. 65 § 1 k.k.w. zd. drugie, wiąże uchylanie się od kary ograniczenia wolności z umyślnością (a więc wyraźnie negatywnym nastawieniem woli) i uporczywością w naruszaniu nałożonych obowiązków lub dozoru. Jednocześnie, stawia je na równi z punktu widzenia wywoływanego skutku, tj. uruchomienia procedury zamiany kary ograniczenia wolności na karę zastępczą. Również sposób przeliczania kary ograniczenia wolności na kary zastępcze nie jest w art. 65 § 1 i 2 k.k.w. uzależniony ani od przyczyny tej zamiany, ani od stopnia wykonania kary ograniczenia wolności, w tym również zakresu pozostałych do wykonania obowiązków. Zamiana na karę zastępczą jest więc możliwa i dopuszczalna również wtedy, gdy uporczywe uchylanie się dotyczy tylko jednego z obowiązków nałożonych na skazanego, przy jednoczesnym zrealizowaniu pozostałych składników kary ograniczenia wolności. Rozważenia wymaga zatem zagadnienie, w jakim stopniu – przy określaniu rozmiaru kary zastępczej – należy uwzględnić rodzaj i zakres zrealizowanych przez skazanego obowiązków, a także wymiar wykonanej pracy.

Zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie Sądu Najwyższego, prezentowane jest stanowisko, że w omawianej sytuacji, zamianie na karę zastępczą nie może podlegać cały wymiar kary ograniczenia wolności ustalony w wyroku. Sąd wykonawczy działający w trybie art. 65 § 1 k.k.w. powinien przyjąć za podstawę rozstrzygnięcia tylko tę część kary, która nie zo-

stała wykonana przez skazanego /por. K. Postulski – op.cit. s. 138, także Z. Hołda, K. Postulski: op. cit., s. 205/. Dokonywanie zamiany całego okresu kary ograniczenia wolności, ustalonego w orzeczeniu skazującym, na karę zastępczą, w sytuacji, gdy znacząca część wymiaru pracy lub wyznaczonych obowiązków została wykonana, byłoby rozwiązaniem oczywiście niesprawiedliwym.

Już na gruncie poprzednio obowiązującego stanu prawnego Sąd Najwyższy odniósł się do tej kwestii wskazując, że w przypadku spełnienia warunków przewidzianych w art. 84 § 2 k.k. z 1969 r. sąd orzekający w przedmiocie określenia kary zastępczej, „powinien przyjąć za podstawę orzeczenia karę nie wykonaną przez skazanego (...). Odmienny pogląd byłby również sprzeczny z poczuciem sprawiedliwości, gdyż prowadziłby do dwukrotnego odbywania kary” (postanowienie z dnia 24 lipca 1973 r. V KRN 269/73, OSN PG 1973, z. 12, poz. 171).

Pewną wskazówkę w omawianej materii zawiera dyspozycja art. 64 k.k.w. Przepis ten dopuszcza możliwość orzekania o zakresie uznania kary ograniczenia wolności za wykonaną zarówno w przypadku niewykonania pełnego wymiaru pracy na cele społeczne, jak i w sytuacji, gdy nie zostały zrealizowane wszystkie obowiązki nałożone na skazanego. Wprawdzie wyklucza on możliwość uznania kary za wykonaną bez zrealizowania obowiązku naprawienia szkody, ale nie wynika z niego, że zakres wszystkich obowiązków, którym skazany się poddał w całości lub częściowo, pozostaje bez wpływu na treść orzeczenia wydawanego w oparciu o przepis art. 65 k.k.w. Nic nie sprzeciwia się przyjęciu, że ten sam sposób rozumowania, tj. ustalenie stopnia realizacji obowiązków nałożonych na skazanego, dla oceny zakresu wykonania kary ograniczenia wolności, powinien dotyczyć również obowiązku naprawienia szkody. Całkowicie nieracjonalne byłoby twierdzenie, że częściowe wykonanie wszystkich innych – poza naprawieniem szkody – obowiązków związanych z karą ograniczenia wolności, pro-

wadzi do zredukowania wymiaru kary zastępczej, natomiast nawet częściowa realizacja obowiązku naprawienia szkody, pozostaje bez wpływu na rozmiar kary orzekanej zastępczo. Istotnym problemem jest natomiast zagadnienie kryteriów pozwalających na uznanie, w jakiej części kara ograniczenia wolności została wykonana. Stosunkowo najmniej wątpliwości rodzi układ, w którym przedmiotem niepełnego wykonania jest określony w wyroku skazującym wymiar czasu pracy na cele społeczne. W takim wypadku zamianie na karę zastępczą podlega pozostały okres, przez który kara ograniczenia wolności w tej formie miała być wykonywana. Sposoby przeliczania tego okresu na wymiar kary zastępczej określają przepisy art. 65 § 1 i 2 k.k.w. Natomiast w sytuacji, gdy skazany uchyla się od wykonania części nałożonych na niego obowiązków lub nie realizuje któregoś z nich w całości, istotne znaczenie będzie miała ocena, jaki jest ciężar gatunkowy niedopełnionego obowiązku i jaki był jego udział w całości obciążeń wynikających z kary ograniczenia wolności wymierzonej w konkretnej sprawie. Wskazując na potrzebę kształtowania rozmiaru kary zastępczej orzekanej w wypadku braku wykonania części kary ograniczenia wolności, jako pewnej proporcji między obciążeniami wynikającymi z treści wyroku, a ciężarami efektywnie poniesionymi przez skazanego, trzeba podkreślić znaczenie wagi poszczególnych obowiązków zarówno z punktu widzenia osiągnięcia celów kary, jak i ochrony interesów osób trzecich. Kryteria tej oceny z istoty rzeczy muszą być jednak powiązane z realiami konkretnej sprawy. Każdorazowo będą one zatem przedmiotem szczegółowej analizy dokonanej przez sąd orzekający w trybie art. 65 k.k.w., a następnie ewentualnej kontroli instancyjnej.